

Kalaallit Nunaanni imigassamut tunnga- suni 2013 – 2019-imi iliuusissanut pilersaa- rusiaq

Imai

Tunuliaqutaa	3
WHO-p imigassamut tunngasuni pinaveersaartitsiniarluni suliniutissatut kaammattuutai	6
Qitiusumik suliassa qarfiit, anguniakkat anguniakkallu ilaat.....	8
Iliusissanut pilersarusiami qitiusumik suliassa qarfiit	8
Suliniuteqarnerni anguniakkat anguniakkallu ilaat	10
Anguniakkat ilaat	10
Anguniakkat ilaat 1: Naartoq naartusup imigassamik atuineranut illersorneqassaaq.....	11
Anguniakkat ilaat 2: Imigassartorsinnaalissagaanni ukiut ammut killingat qaffanneqassaaq...	13
Anguniakkat ilaat 3: Inuusutut imigassartornerat annikillisinneqassaaq	14
Anguniakkat ilaat 4: Meeqqat angajoqqaamik imigassamik massakut siusinnerusukkulluunniit atornerluinerat pissutigalugu sumiginnagaan-nginnissaat qulakkeerneqassaaq	16
Anguniakkat ilaat 5: Suliffigisaq inersimasut imigassamik atuinerat killilersimaarniarlugu uummaarissumik suliniuteqarfittut atornerqassaaq	18
Anguniakkat ilaat 6: Inersimasut imigassamik atuinerat annikillisinneqassaaq	19
Anguniakkat ilaat 7: Innuttaasut imigassamik ajornartorsiuteqartut siusissukkut paasinarneqartarnerat nukittorsarneqassaaq.....	20
Anguniakkat ilaat 8: Imerunnaarsitsiniarluni katsorsaaneq isumaginnikkullu suliniuteqarneq imminnut ataqtigiinneqassapput ataatsimoortumillu sammiveqartinneqassallutik	21
Anguniakkat ilaat 9: Imerunnaarsitsiniarluni katsorsaanissamik neqeroorutit assigiinngisitaartuussapput, pitsaassuseqartitsinerlu aamma katsorsaasinnaassuseqarneq annertusarneqassapput	23
Anguniakkat ilaat 10: Imigassamut tunngasuni ingerlatsiviit assigiinngitsut akornanni ataqtigiissaarineq qulakkeerneqassaaq, ataqtigiinneqassalluni ataatsimoortumillu sammiveqartinneqassalluni	24
Anguniakkat ilaat 11: Imigassaq pillugu inatsit allangortinneqassaaq	25
Piviusunngortitsineq, nakkutilliineq naliliinerlu	27
Atuakkat najoqqutarineqartut:	29

Aallaqqaasiut

Inuuneritta II tassaavoq nuna tamakkerlugu pinaveersaartitsinermi periaaseq, in-nuttaasut pitsaassuseqartumik inuuneqarnerannik annertusaanissamik siunertaqar-toq, suliniutit peqqissutsimik siuarsaasut pinaveersaartitsisullu aqqutigalugit. Inuune-ritta II-mi takorloorneqartooq tassaavoq "Kalaallit Nunaanni innuttaasut tamarmik pitsaasumik sivisuumillu inuuneqarnissaminut pitsaanerpaanik periarfissaqartinneqas-sasut".

Inuunerittami **anguniakkat** tassaapput meeqqat inuusuttullu atonerluinermik aallartitsinissaannik pinaveersaartitsineq, inersimasut aalakoortut saqqumilaarnerannik annikillisaaniarneq kiisalu hashimik imigassamillu atuinermik sapinngisamik annertunerpaamik annikillisaaniarneq.

2013-2019-imi **suliniutit** ukununga sammitinneqarput:

1. Arnat naartusut imigassartortassanngitsut hashimilluunniit pujortartassanngitsut
2. Meeqqat inuusuttullu imigassartornissaat, hashimik pujortarnissaat naamaarnissaalluunniit pinaveersaartinneqassasoq
3. Meeqqat kikkulluunniit inersimasunik aalakoortunik hashimilluunniit ikiaroortunik isigisaqartassanngitsut

Inuuneritta II-mi suliniuteqarfigineqartooq ataaseq tassaavoq imigassaq, taannami ulorianartut assigiinngitsutigut pisinnaasanik annikillisiitsisinnaasut, napparsimalersitsisinnaasut toqqutaasinnaasullu ilagaat. Imigassamik atonerluineq taakkua saniatigut tarnikkut inooqataanikkullu ajoqusiusunik aamma sunniuteqartarpoq. Iliuusissanut pilersarusiaq manna Inuuneritta II-p aamma WHO-p imigassanut tunngasuni pinaveersaartitsiniarluni suliniuteqarfissatut kaammattuutigisai tunngavigalugit suliarineqarsimavoq, innuutaasullu imigassaq pillugu isummertarnerannik allanngortitsiniarluni suliniuteqarnissaq siunertaralugu.

Imigassartortanermut killissarititatus kaammattuutigineqarpoq arnat sapaatit akunnerannut arfineq marlunnik angutillu 14-inik ataasinnguartortarsinnaasut.

Imigassartornikkut ajoqutaasinnaasut qanoq imertigineq pissutiginnarnagu aammali imeriaaseq pissutigalugu pisarnerat sukumiisumik uppersarsaasersorneqarsimavoq. Taamaattumik kaammattuutigineqarpoq qulaani imerneqarsinnaasut taaneqartut 7/14-it sapaatit akunnerata ingerlanerani assigiimmik agguataarlugit imerneqartassasut. Taamaattorli pinermi ataatsimi, soorlu festernermi, amerlanerpaamik sisamat.

Pinermi ataatsimi sisamat sinnerlugu imerneq aalakoorniaannarluni/aalakuulipallanniarluni imernertut isigineqartarpoq.

Imigassaq Ikiaroonartullu pillugit Siunnersuisoqatigiit kaammattuutaat pingasut:

1. Inuusuttut 18-it inorlugit ukiullit imigassartunngilluinnartariaqarput
2. Pinermi ataatsimi tallimatunnginnermi imerneq unitsinneqassaaq
3. Naartuneq sioqqullugu naartunerullu nalaani kiisalu milutsitsinermi imigassartornaveersaarit

Imigassamut tunngasuni iliuusissanut pilersaarussiaq Inuuneritta II-p imigassaq pillugu immikkoortuanik itisilerinertut isigineqassaaq, taannalu sullinniakkanut pingasunut agguataarneqarsimavoq, taakkunanilu anguniakkat arlallit suliniutillu taakkununnga tunngasut allaaserineqarlutik. Iliuusissanut pilersaarussiaq tassaavoq suliniutinut Namminersorlutik Oqartussani, kommunini, Pisiumi, Miomi suliniaqatigiiffinnilu nammineq kajumissuseq tunngavigalugu ingerlanneqartuni aallarnisarneqarsimasunut tapertaasoq.

Peqqissutsimut Attaveqarnermullu Naalackersuisoqarfik kommunimut sisamaasunut inuiaqatigiinni peqqissuuneq pillugu isumaqatigiissuteqarsimavoq. Atornerluisunik katsorsaaneq, suliniuteqajaartarneq kiisalu pinaveersaartitsineq pillugit ataatsimiititaliani pinaveersaartitsinermilu siunnersortini peqqissuseq siuarsarniarlugu pinaveersaartitsinermillu suliniuteqarneq pillugit isumaqatigiissutit isumaqatigiissutip taassuma imarai. Iliuusissanut pilersaarussiaq iluatsissinnaassappat suleqatigiittoqarnissaa piumasaaqaataavoq, taamaattumillu kommuninut tamanut peqqissuseq pillugu isumaqatigiissutinik aamma qitiusumik inissisimallutik iliuuseqartuusunut iliuusissanut pilersaarussiaq pi-viusunngortitseqataasinnaasunut suleqatigiinnissaaq pillugu isumaqatigiissutinik pilersitsineq Peqqissutismut Attaveqarnermullu Naalackersuisoqarfimmuut pingaartuusimavoq.

Innuttaasut inuunerminni pingaarnerusutigut sinaakkutaasa pitsaanerulersinneqarnissaat siunertarlugu suliniuteqartoqarnissaa pingaartuuvoq. Pitsaanngitsumik aningaasaqarneq, ilinniagaqarsimannginneq, ineqarnikkut atugarliorneq suliffissaaleqinerlu sinaakutaapput pitsaanngitsut, taamaattumillu pitsaanerulersinneqassallutik, taamaaliornikkut pitsaasumik inuuneqarnermi sinaakkutat tamanut atortuulersinneqarsinnaaqqullugit. Taamaattumik iliuusissanut pilersaarussiaq pissutsit suleqatigineqartussallu allat imigassamik atornerluineq eqqarsaatigalugu naleqquttut aamma sammineqarput. Aalajangiinerit suliniutinillu aallarnisaanerit Namminersorlutik Oqartussani Pinaveersaartitsinermi Qitiusumik Ataatsimiititaliamit (PQA-mi) tulleriinnilersorneqarlutillu ataqatigiissaarneqassapput.

Tunuliaqutaa

Imigassamik atornerluineq Kalaallit Nunaanni inuiattut ajornartorsiutit kisimiittut an-nersaraat, taamatuttaarlu inooqatigiinnikkut tarnikkullu ajornartorsiutinut erseqqissu-mik ataneqarluni. Imigassamik atornerluineq ajornartorsiutinut meeqqat, inuusuttut i-laqutariillu naapittagaannut ulluinnarnilu inuunerminni nanertorneqaatigisartagaannut amerlasoorujussuarnut pissutaasarpoq.

Atornerluineq aningaasarlionermut, ilinniagaqannginnermut, ineqarniarnikkut pit-saanngitsumik atugaqarnermut suliffissaaleqinernullu ataneqarajuttarpoq. Taamaattu-mik inuiattut peqqissuseq pitsaanerulersinneqassappat inuttaasut inuuneqarnerannut pingaarnerusutigut sinaakkutaasut aamma suliniuteqarfigineqarnissaat pingaartuuvoq.

Ajonartorsiutit annersaat suuppat?

Imeriaaseq

Agguaqatigiissitsinermi atuineq annertoorejussuaq ajornartorsiutinik pilersitsinerunani imeriaaseq ajornartorsiutinik pilersitsinerusarpoq. Kalaallit Nunaanni 2012-imi inuit 14-it sinnerlugit ukiullit eqqarsaatigalugit inummut ataatsimut naatsorsuullugu imi-gassaq akuitsoq 9,65 l imerneqarsimavoq, Danmarkimilu piffissami tassani inuit 14-it sinnerlugit ukiullit eqqarsaatigalugit inummut ataatsimut naatsorsuullugu imigassaq akuitsoq 11.1 l imerneqarsimalluni. Danmarkimut sanilliullugu Kalaallit Nunaanni inuit imigassartunngilluinnartut amerlanerupput, taamalu atuineq inunnut ikinnerusunut agguataarsimalluni. Sapaatit akunnerata qaammatilluunniit ataatsip ingerlanerani ingerlaavartumik imertoqarneq ajorpoq, sapaatilli akunnerisa naanerini akissarsiallu tunniunneqarfiini assorujussuaq ernguttoqartarluni. Taamaalilluni “binge drinking” aamma aalakuulipallanniarluni/aalakoorniaannarluni imerujussuarnermik taaneqartar-toq pisarpoq, tamannalu inooqatigiinnikkut ajornartorsiutinut aamma peqqissutsikkut tassangaannaq ajornartorsiuteqalernermit katsorsarneqarsinnaanngitsumillu nap-paateqalernermit pissutaasarpoq.

Inuusuttut imigassamik atuinerat

Imigassamik aalakoornartortalimmik eqqussuineq ukiuni kingullerni annikilliertorsi-mavoq, innuttaasunillu inersimasunik misissuinerup imigassamik atuineq 1993-imit 2010-mut annikilliertorsimasoq aamma takutippaa. HBSC-milli (Health Behaviour in School Aged Children – meeqqat atuertut peqqissutsikkut pissusilersortarnerannik) 2010-mi misissuinerup kingulliup takutippaa inuusuttut ilaat aalakoorsimasut, akut-tunngitsumillu aalakoortartut 2006-imit 2010-mut amerleriersimasut, Inuunerittallu inuusuttut ilaasa 14-it inorlugit ukiullit aalakoorsimasut qaffasinnerpaamik 10 %-iunis-saannik anguniagaanit qaffasinnerusujussuusoq.

“Unges Trivsel”-imi oqaatigineqarpoq inuusuttut imigassamik aalakoornartortalimmik atuinerat nunap immikkoortuttuutaarmik assigiinngisitaartorujussuusoq, tamannalu suliniutini inuusuttunut tunngasuni sillimmaanneqartariaqarpoq.

Naartusut atornerluineramik ajornartorsiuteqartut

Naartusut pingaartumik ulorianartorsiortuupput, tassami naartoq imigassap annikit-suinnannguulluunniit ajoqusersinnaammagu. “Ilaqtariit naartusortallit suliniuteqarfi-gineqajaarnerat”-nik suliniummik piffissap qiteqqunnerani naliliinerup takutippaa naar-tusut tamarmiusut ilarpassui suliniummi tassani ilaatinneqarsinnaasut, atornerluiner-mik ajornartorsiuteqarnerujussuaq pissutiginnarluguluunniit.

Atornerluinerup inooqataanikkut kingunerisartagai

Atornerluinerup inooqataanikkut kingunerisartagaasa inuit avatangiiserisat tamaasa eqqortarpai. Atornerluineq pingaartumik meeqqanik qaniginerpaasatullu ilaqaatasunik eqquisarpoq. Imerajoqataaneq pujortartartuunngikkaluarluni putsumik najuussuiner-mut ilisimaneqarluartumut sanillunneqarsinnaasoq allaat oqaatigineqarpoq. Ilaquta-riinni atornerluisoqarnera kinguaariaanut tullittunut pitsaanngitsorujussuarnik ki-nguneqartarpoq, annersaasarnerlu pillugu suliniuteqarnermi allaaserineqarpoq ilaqu-tariinni imigassamik atornerluiffiusuni meerartaasut persuttaanermik naammattuuga-qarnissaminut qaninnerusartut. Aammattaaq inuit meeraanermi inu ilaqtariinni imi-gassap ajornartorsiutaaneramik

misigisaqarsimasut imminornissamik eqqarsaateqar-tarnerat imminoriaraluartarnerallu annertunerusoq takuneqarsinnaavoq.

Isumaginnittoqarfiup peqqinnissaqarfiullu assoruutitsinneqarnerat

Isumaginnittoqarfik nukipparujussuarnik atornerluinerup kingunerinik aaqqiiniarner-mut atuisarpoq.

Imigassaq peqqinnissaqarfimmi kiffartuussinernik pisariaqartitsinermut aamma sun-niuteqartarpoq, tassami imigassartorsimallutik ajoqusersimasut nukinginnartumik saaffiginnittut peqqinnissaqarfimmi pigaartuusunut ulapaarnerulersitsisarmata.

Politiit, pinerluuteqarsimasunik isumaginnittoqarfiup eqqartuussiviillu assoruutitsinne-qarnerat

Politiit, pinerluuteqarsimasunik isumaginnittoqarfiup eqqartuussiviillu atornerluinerup kingunerinik suliaqarnerminni nukipparujussuit atortarpaat. Persuttaasarneq, suliat to-qutsinermut tunngasut kannguttaatsuliornilulu pinerluuteqartarneq tassaapput nunami maani suliniuteqarfigineqartariaqartut annersaasa ilaat, suliallu taakkua amerlaner-paartaanni pinerluuteqarsimasut aalakoortorujussuusarput.

Tassa imaappoq:

- Aalakuulipallanniarlutik imipallarujussuuartartut amerlavallaarput
- Naartusut amerlavallaat naartunermini imigassartortarput
- Meeqqat amerlavallaat ilaqutariinni ajoqutaasinnaasumik imigassartorfiusuni alliaartorput
- Inuusuttut amerlavallaat aalakoornermik, hashistornermik naamaarnermillu mi-siliisarput

Inuuneritta II-p allaaseraa imigassanut tunngasuni sunniuteqarluartumik suliniuteqartoqassappat sisamatigut aallartittoqartariaqartoq:

1. Atornerluinermut pissutaasut sammineqassapput

Suliniutit inuiaqatigiinni oqimaaqatigiinnginnermut taamalu aalakuulipallanniarluni imipallarujussuarternermut, imigassap ajoqutaasumik atornerqarneranut allatigullu atornerluinermut tunuliaqutaasutut pissutaasunik annikillisaasut aallartinneqassap-put. Pissutsini taakkunani aningaasaqarnerliorneq, ilinniagaqannginneq, ineqarnik-kut atugarliorneq suliffissaaleqinerlu ilaatigut ilaapput. Taamaattorli imigassamik atornerluinerup inuiaqatigiit iluanni tamaniinnera isiginiarneqassaaq.

2. Pinaveersaartitsineq

Imigassap pissarsiarineqarsinnaanerata aalajangersaavigineqarnerani aamma imi-gassamik atuinerup peqqinnarnerusumut saatinneqarnissaanut sunniiniarnermi pe-riaatsit Imigassaq Ikiaroorntullu pillugit Siunnersuisoqatigiit kaammattuutaasa pingasut eqqortinneqarnerannik qulakkeerinnissinnaasut atornerqassapput.

3. Pilertortumik akuliunneq

Misilittakkat takutippaat imigassamik atonerluinermut sapinggisamik pilertortumik akuliunneq iluatsitsinissamut aqutissat pitsaanersarigaat.

4. Katsorsaaneq katsorsaanerullu kingornatigut malitseqartitsiviginnineq

Imigassamik hashimilluunniit atonerluinerup inooqataanikkut pitsaanngitsumik ki-ngunerisa atonerluisuinnaangitsoq eqqortarpaat, aammali inuit avatangiiserisat tamaasa eqqortarlugit (harms to others), matumani pingaartumik meeqqat qanigi-nerpaasatullu ilaquttat ilanngullugit eqqarsaatigalugit. Inuit atonerluinermik ajor-nartorsiuteqartut katsorsarneqarnissamik soqutiginnittut tamarmik katsorsarneqar-nissamik neqeroorfigineqarnissaminnik sukulluunniit qulakkeerunneqarsimanissaat pingaartuuvoq, taamatuttaarlu qaniginerpaasat ilaqutaasut suliniuteqarfigineqar-nissaat qulakkeerneqassalluni.

WHO-p imigassamut tunngasuni pinaveersaartitsiniarluni suliniutissat kaammattuutai

Imigassamut tunngasuni pinaveersaartitsiniarluni suliniutit imigassap ajoqutaasumik sunniutai pillugit paasisitsiniaanerugajuttarsimapput. Ukiuni kingullerni naalackersuinnikkut suliniuteqarneq paasisitsiniaalluni suliniuteqarnermik ilaqartillugu suliniutit pingaartinneqarneruleriartorsimavoq. Pinaveersaartitsiniarluni suliniuteqarnerup suliniuteqarfinnut qulinut ukununnga sammitinneqarnerunissaa WHO-p kaammattuutigaa:

1) Akinik aalajangersaaneq

Akitsuusiineq imigassap ajoqutaasumik atugaanerata annikillisinneqarnissaa eqqarsaatigalugu sunniuteqarluartorujussuarmik akuliunneruvoq. WHO-lli aamma oqaatigaa akitsuutit inuttaasoqatigiikkuutaani assigiinngitsuni naligiimmik assigiinngisitsinermi atorneqarsinnaajuaannangitsut, taamaattumillu inooqatigiikkuutaani assigiinngitsunik atugalinni assigiimmik sunniuteqartarnissaat naatsorsuutigineqarsinnaangitsoq. Akitsuutilli meeqqat inuusuttullu aamma ataatsimoortukkuutaat ulorianartorsiortinneqartut eqqarsaatigalugit sunniutilerujussuupput, taakkumi aningaasanik atuinissaminnut killilimmik periarfissaqarmata.

2) Pissarsisinnaaneq

Imigasamik tuniniaasinnaanermik killilersuinerit nuna tamakkerlugu pinaveersaartitsiniarnermi periaatsini pingaartutut ilaapput, tassami pinaveersaatitsinerup sunniutigisinnaasaasa qulakkeerneqarnissaat eqqarsaatigalugu taakku pingaaruteqarmata. Imigassamik tuniniaanermik killilersuineq inooqataanikkut kulturikkullu ileqquusunik allanngortitsinermut tunngaviusinnaasoq naatsorsuutigineqarpoq. Imigassap ajoqutaasumik sunniutai annertuallaarpata tuniniaaviusartut akulikissusiisa annikillisinneqarnissaat kiisalu piffissat ammaffiusartut sivitsorneqannginnissaat ullullu ammaffiusartut amerlineqannginnissaat kaammattuutigineqarpoq. Najukkani ataasiakkaani immikkut ajornartorsiuteqarfiusuni suli annertunerusumik killilersuisoqartarnissaa kaammattuutigineqarsinnaavoq. Killiffik naalackersuisut aalajangiusimassagaat tuniniaasarfiilli amerlassusiat piffissallu ammaffiusartut sukateriffigineqarnissaat isumaliutersuutigisinnaagaat WHO-p erseqqissarpaa.

3) Ussassaarineq

Ussassaarinermik killilersuineq suliniuteqarfiusut pingaernerpat ilagaat. Imigassaq siusinnerusumut sanilliullugu atuisunut, matumani innuttaasut inuusunnerusut ilanngullugit eqqarsaatigalugit - ullumikkut ingasattajaartumik, malunnangitsumik piseqqusaarutaaqisumillu ussassaarutigineqaleraluttuinnarpoq. Taamaattumik kaammattuutigineqarpoq meeqqat inuusuttullu taamatut ussassaareriaatsinut illersorneqarnissaat nuna tamakkerlugu assut eqqumaffigineqassasoq.

4) Inatsisunik unioqqutitsilluni imigassaliat tunisassiallu imigassamik akullit

Inatsisunik unioqqutitsilluni imigassalianik imernejq siammarterinerlu suliniuteqarnermi eqqumaffigineqassapput. Inatsisunik unioqqutitsilluni imigassaliat toqunartoqalersinnaapput pisullu ajornerpaaffianni tappingissutigineqarsinnaallutik toqqutaasinnaallutilluunniit. Inatsisunik unioqqutitsilluni imigassaliat peqqissutsikkuinnaanngitsoq ajornartorsiutaapput, aammali inuiaqatigiinnut kinguneqartarlutik, tassami inatsisunik unioqqutitsilluni imigassaliornermik tuniniaanermillu nakkutilliineq oqartussaasunut ajornakusoortorujussuummat.

5) Imigassartorsimalluni biilernejq

Imigassartorsimalluni biilernejq pinaveersaarneqartariaqarpoq, tassami imigassartorsimalluni biilernerup kingunerisaanik aqqusinikkut angallanermi ajortoornert annertuumik ajornartorsiutaammata.

6) Sassaallertarfiit

Sumiiffiit imerfiusartut aalakoofiusartullu eqqumaffigineqassapput. Tamanna imigassanik tuniniaasinnaanermut sassaallersinnaanermullu akuersissutinik killilersuinikkut nakkutilliinikkullu kiisalu sumiiffinnik sassaallerfiusartunik nakkutilliinikkut pisinnaavoq.

7) Peqqinnissaqarfiup akuliunnera

Peqqinnissaqarfik imigassap ajoqutaasumik atorneqarnerata kingunerinik timikkut tarnikkullu katsorsaanermi qitiulluinnartumik inissisimavoq. Periaatsit naalackersuinikkullu pilersaarutit sakkussatsialaapput, suliuniutilliuku peqqinnissaqarfiup pisinnaasaqarneranik tassungalu atugassiissutinik akuliutitsinikkut aatsaat iluatsissinnaasorinartut. Taamaattumik peqqinnissaqarfiup aningaasaqarnikkut, ilinniartitaanikkut, siunnersuisinnaanikkut, paasissutissiinikkut kiisalu imigassap ajoqutaasumik atorneqarneranik pinaveersaartitsinikkut naleqquttunik atugassaqartitaanissaa pingaartuuvoq.

8) Imigassap pisortanit eqqumaffigineqarnera

Imigassap ajoqusiisumik atorneqarnerata aaqqiiviginiarneqarnerani nukittuunik aqutsisoqarnissaq aamma pisussaaffiliisunik periaatsit/naalackersuinikkut isumaqatigiissutit eqqumaffigineqassapput/salliutinneqassapput.

9) Najukkani ataasiakkaani suliffinnilu iliuseqarneq

Suliniuteqarfik taanna najukkani ataasiakkaani najugaqartunut kommuninullu sam-mitinneqarpoq, tassanilu kaammattuutigineqarpoq innuttaasut atorneerluinerat akiorniarlugu suliniuteqarnerup nukittorsarnissaanut najukkani ataasiakkaani periarfissat eqqumaffigineqassasut. Tamatuma ilanngunneqarnera pingaaruteqartutut nalilerneqarpoq, tassuunami najukkani ataasiakkaani suliniutit nuna tamakkerlugu periaatsini iluamik inissinneqarsimanngitsut qulakkeerneqassammata. Tassani pingaartumik pineqartoq tassaavoq imigassap ajoqutaasumik atorneqarnerata najukkani ataasiakkaani annertunerusumik eqqumaffigineqalernissaa.

10) Nakkutillineq naliliinerlu

Suliniuteqarfimmi tassani suliniutigineqartuni nuna tamakkerlugu kisitsitigut naatsorsueqqissaarneq, nalunaarsuineq innuttasullu peqqissusiannik misissuinerit aqutugalugit nakkutillinerit assigiinngitsut eqqumaffigineqarput. Tassani siunertaasoq tassaavoq innuttaasut kikkut imerpallaanerannik, sunik imertarnerannik aamma imigassap ajoqutaasumik atorneqarneranut tunuliaqutaasunik paasisaqarnissaq. Taakku tamarmik tassaapput paasisutissat ataatsimut pinaveersaartitsinermi kiisalu akuliunnerit suliniutillu sunniutaannik naliliinermi atorneqarsinnaasut.

Suliniuteqarfiit qulit taakkua ataatsimoorutaat tassaavoq ilusilersuinikkut pinaveersaartitsinerup pineqarnera. Ilusilersuinikkut pinaveersaartitsineq inuiaqatigiinni innuttaasunut tamanut annguttarpoq – ataatsimorsuaq paasisitsiniaanerup inuillu ataasiakkaarlugit pinaveersaartitsivigineqarnerisa paarlattuannik – taamaattumillu pinaveersaartitsineq taamatut ilusilik tassaavoq inuiaqatigiinni inooqataanikkut assigiinngissuteqarnermik annikillisaanissamat annertunerpaamik periarfissaqartitsisoq.

Suliniuteqarfiit pilersaarusiorneqassappata aallaavik tassaassaaq inuit atorneerluinnginnissaat, pilertortumik paasisaqarsinnaanerup qulaakkeerneqarnissaa kiisalu innuttaasunik atorneerluisuusunik atorneerluinerullunniit nassatarisaanik ajoqusikkanik katsorsaaneq katsorsaanerullu kingornatigut malitseqartitsiviginnineq.

Qitiusumik suliassaqarfiit, anguniakkat anguniakkallu ilaat

Iliusissanut pilersaarusiame qitiusumik suliassaqarfiit

Imigassamat tunngasuni suliniuteqarneq nukittorsarneqassappat ataatsimut sammivilersugaasumik ataqatigiissaagaasumillu suliniuteqartoqarnissaa piumasaqaataavoq. Suliniuteqarneq peqqissutsimik siuarsaanermik aallaaveqassaaq “tamanullu anngutissalluni”. Suliniuteqarnermi ilusilersugaasumik pinaveersaartitsineq, siusissukkut pinaveersaartitsineq, inunnik ajornartorsiuteqalilersunik ujarlerneq, imigassartorunnaarniarluni katsorsartinnissamat pilerisaarineq kiisalu katsorsaanerup naammassineqarnerata kingornatigut malitseqartitsiviginnineq ilaatinneqassapput.

Innuttaasut ataasiakkaat eqqarsaatigalugit sammivilersugaasumik ilusiliinerup makku nassatarai, tassalu kommunip neqeroorutaasa ataqatigiinneqarnerat aamma sumiikkaluaraannilunniit

tapersorneqarsinnaaneq. Aallaavik tassaavoq innuttaasut pisa-riaqartitaat, malugaluguli innuttaasut imigassamik ajornartorsiuteqalersinnaasut ajornartorsiuteqartullu kiisalu innuttaasut allat imigassamik atuinerat pissutigalugu ajornartorsiutit tassani pineqarmata. Iliusissanut pilersaarusiame pingaarnertut suliniuteqarfissat sisamaapput, taakkulu tassaapput ilusilersugaasumik pinaveersaartitsineq, pinaveersaartitsineq innuttaasunut sammititaasoq, siusissukkut paasisaqarneq aamma suliuniuteqarnerup ataatsimut sammivilersugaasup, inooqataanermut katsorsaaner-mullu sammivilersugaasup qulakkeerneqarnissaat.

Ilusilersugaasumik pinaveersaartitsineq:

Ilusilersugaasumik pinaveersaartitsinermi siunertaavoq nuna tamakkerlugu periaatsit pinaveersaartitsiniarluni suliniuteqarneq ikorfartussagaat, ilaatigut inatsisiliorneq ataatsimut sammivilersugaasoq aqputigalugu. Ilusilersugaasumik pinaveersaartitsineq amerlasuutigut sunniuteqartarpoq. ilaatigullu tassaalluni akitigut aalajangersaaneq, pissarsiarinnissinnaaneq, tuniniaaneq il.il. WHO-p kaammattuutai aammattaaq takukkit.

Pinaveersaartitsinermik suliniuteqarneq innuttaasunut sammititaasoq:

Pinaveersaartitsinermik suliniuteqarnikkut innuttaasunut sammititaasukkut pingaarnertut siunertaasoq tassaavoq imigassamik ajornartorsiuteqarnerup pilinnginnissaa. Siusissukkut suliniuteqarneq aallunneqassaaq, tassalu imaappoq naartusoq meerarlu suli inunngorsimanngitsooq eqqarsatigalugit suliniuteqarneq, meerarlu taanna anaanami naavaniinnermini imigassamat illersorneqassasoq. Tulliullugit meeqqat ilaqutariinni atornerluisuniillutik ulorianartorsiortinneqartut tapersorneqassapput, meeqqallu meeqqat atuarfianni atuarut imigassaq eqqarsaatigalugu peqqinnartunik ileqqoqarnermik toqqaanissaminnut assersuutigalugu peqatiminnit/allanit tatineqarnermik akiuinissaminnut sapinngitsamik annertunerpaamik nukissaqalersinneqassallutik. Angajoqqaat inuusuttuni imigassaq eqqarsaatigalugu pitsaasunik ileqqoqarnerup ineriartortinneqarnerani qitiusumik inissisimapput.

Siusissukkut paasisaqarneq:

Siusissukkut paasisaqarnissamat periarfissarpassuaqarpoq, tassami kommunit peqqinnissaqarfilla ataqatigiinneqarnerni assigiinngitsuni (meeqperiviit, suliffissaqartitsinermut tunngasut, isumaginnittoqarfik, nakorsiartarfiit il.il. eqqarsaatigalugit) innuttaasunut toqqaannartumik attaveqartarmarmata. Salliullutik sulisunik taaneqartartut tamanna pisariaqartoq isumaqarunik imigassamik atuneq pillugu apeqqutinik saqqummiussisinaanissaminnut ilinniartinneqassapput, tamanna pissutissaqartoq naliliisoqarpat, tamatumalu kingornatigut tapersersuinermik/inner-suussuteqarnermik napparsimasut/innuttaasut pisumi pineqartumi pisariaqartitaannik malitseqartitsiviginnissinnaassallutik. Nakorsat peqqinnissaqarfimmilu sulisut peqqinnissaqarfiup iluani siusissukkut paasisaqarsinnaaneq eqqarsaatigalugu qitiulluinnartumik inissisimapput. Napparsimasut amerlanerusut imigassamik atuinermikk allannortitsinissaannut

sunnersinnaagutsigit taakku ilaquataasalu inuunerat pitsaassuseqarnerulissaaq. Tamatumunnga peqatigitillugu peqqinnissaqarfimmi suliniuteqarnermi aningaasartuutit ikinnerulissapput.

Sullissisut, ilinniartitsisut, perorsaasut kommunimilu sulisut allat siusissukkut paasisaqarneq eqqarsaatigalugu qitiulluinnartumik aamma inissisimapput, taakkumi innuttaasunut qanimut attaveqartartuummata, peqqinnissaqarfimmilu pisoq assiligalugu isumaginninnermi suliniutinut aningaasartuutit ikinnerulissalutik. Tamatuma saniatigut politiit, pinerluuteqarsimasunik isumaginnittoqarfiup eqqartuussiviillu suliassaat aamma ikileriassapput.

Katsorsaanikkut ataatsimut sammivilersugaasumik isumaginninnermullu ataneqartinenqartumik suliniuteqarnerup qulaakkeerneqarnera:

Imigassamut tunngasuni piaartumik suliniuteqarnerup manna ilisarnaatigisimavaa, tassalu ineriartortitsinerup peqqinnissakkut suliaqarfiusuni pisimamera. Tamanna erseqqissunik pitsaaquteqarpoq, kisiannili imerunnaarsitsiniarluni katsorsaanermi tamarmiusumi isumaginninnikkut naammattumik suliniuteqartoqartarsimanani. Naliliisoqarpoq katsorsaanikkut ataatsimut sammivilersugaasumik isumaginninnermullu ataneqartinenqartumik suliniuteqartoqarnissaa pisariaqartinneqartoq.

Qitiusumik suliassaqarfiit sisamat taakku paasisitsiniaanikkut suliniuteqarnermik aam-ma imigassamik ajornartorsiuteqarneq suliniutillu pillugit paasisutissanik ilusilersorluagaasumik katersuinermit ikorfartorneqassapput.

Suliniuteqarnerni anguniakkat anguniakkallu ilaat

Imigassamut tunngasuni anguniagaq naalakkersuinikkut akuerisaasoq tassaavoq meeqqat inuusuttullu atornerluinermik aallartitsinissaannik pinaveersaartitsineq, inersimasut aalakoortut saqqumilaarnerisa annikillisinneqarnissaat kiisalu imigassamik atuinerup sapinngisamik annertunerpaamik annikillisinneqarnissaa.

Anguniagaq taanna angussagaanni ukununnga sammivilersugaasumik ataqatigiinne-qartumillu suliniuteqartoqarnissaa pisariaqartinneqarpoq:

1. Naartusut imigassartussanngitsut
2. Meeqqat inuusuttullu imigassartortarnissaat pinaveersaartinneqassasoq
3. Meeqqat inersimasunik aalakoortunik isigitinneqassanngitsut

Anguniagaq taanna piffissami 2013-2019-imi suliniutini pineqartuni suliniutit ilaannit makkunanga ikorfartorneqassaaq:

Anguniakkat ilaat

Naartusut imigassartussanngitsut

1. Meeraq suli inunngorsimangitsoq naartusup imigassamik atuineranut illersorneqassaaq

Meeqqat inuusuttullu imigassartortarnissaat pinaveersaartinneqassasoq

2. Imigassartorsinnaassagaani ukiut ammut killingat qaffanneqassaaq
3. Inuusutut imigassamik atuinerat annikillisinneqassaaq

Meeqqat inersimasunik aalakoortunik isigitinneqassanngitsut

4. Meeqqat angajoqqaamik massakut siusinnerusukkulluunniit imigassamik atonerluinerisa kingunerisaannik sumiginnarneqannginnissaat qulakkeerneqassaaq
5. Suliffik inersimasut imigassamik atuinerannik killilersuinermi uummaarissumik suliniuteqarfittut atorneqassaaq
6. Inersimasut imigassamik atuinerat annikillisinneqassaaq
7. Inuttaasumik imigassamik ajornartorsiuteqartumik siusissukkut paasisaqartarneq nukittorsarneqassaaq

Suliassaqarfiit assigiinngitsut suleqatigiinnerat

8. Imerunnaarsitsiniarluni katsorsaaneq isumaginninnikkullu suliniuteqarneq ataqatigiinneqassapput ataatsimullu sammivilersugaassallutik
9. Katsorsaanissamik neqeroorutit assigiinngisitaartuussapput kiisalu pitsaassuseqartitsineq ineriartortinneqarlunilu pisariaqartitanut naleqqussarneqassalluni
10. Imigassamut tunngasuni suliniuteqarnerup ataqatigiissaarneqarnera suliassaqarfiit assigiinngitsut akornanni ataqatigiissaarinikkut aqqinneqassaaq, suliniuteqarnerlu ataqatigiinneqarneqartoq ataatsimullu sammivilersugaasoq qulakkeerneqassalluni
11. Imigassaq pillugu inatsit allanngortinneqassaaq

Suliniutit pioreersut ineriartortinneqarnissaat, annertusarneqarnissaat pitsanngorsarneqarnissaallu siunnersuutigineqartut suliniutillu nutaat tamakkiisumik isiginnittumik sammiveqarluni nukittunerunerusumik suliniutigineqartut anguniakkat anguniarlugit aallartinneqartussatut siunnersuutigineqartut tulliuuttuni allaaserineqarput.

Anguniakkat ilaat 1: Naarteq naartusup imigassamik atuineranut illersorneqassaaq

Tunuliaqutaa:

Meeqqanut suliniuteqarneq naartusup meeqqallu suli inunngorsimannngitsup suliniuteqarfigineqarnerisigut aallartittarpoq. Naartunerup nalaani imigassamik atuneq naartumut meeqqallu kingusinnerusukkut ineriartorneranut sakkortuumik kinguneqarsinnaavoq, soorlu qaratsap ajoquserneqarneratigut, iloqiangornikkut, pissusilersornerup pissusissamisunnginneratigut ilikkagaqarniarnermilu ajornartorsiuteqarnikkut.

Kalaallit Nunaanni 2007-imit 2010-mut ilaqtariit 291-it suliniummut "Piaartumik suliniuteqarneq"-mut innersuunneqarsimapput, tassa imaappoq ilaqtariinngorlaat tamar-miusut 14,6 %-ii. Paarisa naliliivoq

angajoqqaanngorlaat tamarmiusut 25-30 %-iisa "Piaartumik suliniuteqarneq" iluaqutissarsiffigisinnaassagaat. Misilittakkat takutippaat ilaqutariit ulorianartorsiornerpaat innersuussisartunit ingerlatamut tassunga innersuunneqartartut. Taamaalillutik ilaqutariippasuit ingerlaavartumik tapersersorneqartussaapput, ilaqutariillu "ajornartorsiu tikinnerusut" taamaalillutik eqqumaffiginngitsoorneqarsinnaasarlutik.

Suliniutip "Piaartumik suliniuteqarneq"-p najukkani ataasiakkaani suliassa qarfinni assigiinngitsuni sulisut suleqatigiillutik naartusunik immikkut pisariaqartitsisunik paasisaqarnissamut sammivilersugaasumik neqerooruteqarfigai, kiisalu iliuusissanut pilersaarussianik ataqatigiissaarinissaannik suliaqarnissaannillu neqeroorfigalugit, taamaalillutik ilaqutariit naartusortallit ikiorneqarnissamik naammattumik neqeroorfigineqarsinnaasaqullugit. Suliassa qarfiit assigiinngitsut suleqatigeeriaasiat taanna pingasunik immikkoortartaqarpoq, taakkunanilu suleqatigiikkuutaat assigiinngitsut aaqjissuussinermik ilusilersuineq apeqqutaatinnagu suleqatigiittassallutik, ilaqutariit pineqartut qanimut suleqatigalugit. Periaatsip taassuma distriktini sulisut ilaqutariinnut naartusortalinnut suliassa qarfiit assigiinngitsut suleqatigiiffigisaannik sammivilersugaasumillu suliniuteqarnernik aallartitsinissaannut ikiussavai.

Suliniuteqarfiusussatut siunnersuutit:

Suliniuteqarneq 1: Naartusup taassumalu inoqutaasa atonerluinermut katsorsarneqarnissaannik neqeroorut ataavartunngortinneqassaaq

Suliniuteqarneq 2: Meeqqat atuarfianni klassini annerni kinguaassiuutinut tunngasunik pinngitsoorani atuartitsisarneq annertusineqassaaq, inuusuttut imigassap meeqqap suli inunngorsimannngitsup ineriartorneranut sunniutaanik aamma ilisimasaqalersillugit

Suliniuteqarneq 3: Imigassap sunniutai, naartuneq ilaqutariittullu innuneq, ikiorserneqarnissamut katsorsarneqarnissamullu aamma katsorsarneqarnerup kingornatigut ikiorserneqarnissamut periarfissanik naartusunut angajoqqaanullu meeraaraartalinnut paasisitsininaanerup killiffia qaffatsinniarlugu paasisitsiniaaneq

Suliniuteqarneq 4: Suliniutinik inuusuttunut inersimasunullu ilaqutariinni atonerluisuni alliertorsimasunut sammititaasunik ineriartortitsineq

Suliniuteqarneq 5: Salliullutik sulisunik, soorlu ernisussiortunik, peqqissaasunik peqqissaasut ikiortaannik nakorsanillu ilaqutariinnut naartusortalinnut attaveqartartunik ilinniartitsineq, taamaaliornikkut paasiniaalluni sulineq nukittorsarneqarsinnaaqullugu

Suliniuteqarneq 6: "Ilaqutariinnik naartusortalinnik piaartumik suliniuteqarfiginninneq"-up nukittorsarneqarnera neqeroorutillu taassuma pisortat

atornerluiuunnaarsitsiniarluni katsorsaaneermik neqeroorutaannut
ilanngunneqarnera

Anguniakkat ilaat 2: Imigassartorsinnaalissagaanni ukiut ammut killingat qaffanneqassaaq

Tunuliaqutaa:

Imigassartoqqaarnerup 2004-mi 2011-mut kingusinneruleriartornera 2011-mi misissuinerup "Inuusuttutut inuuneq ajornakusoortoq"-p takutippaa. Imigassartoqqaarnerup kingusinneruleriartornera takuneqarsinnaagaluortoq inuusuttut imernerulersimapput. Misissuinerup takutippaa inuusuttuaqqat 24 %-ii 14-inik sulii ukioqaleratik imigassartoqqaarsimasut, 52 %-illu 14-inik ukioqalerneramik kingornatigut imigassartoqqaarsimasut. HBS-mik 2010-mi misissuinerup takutippaa meeqqat inuusuttullu 11-16-inik ukiullit aalakoorsimasut amerlerialaarsimasut. Misissuinerup takutippaa 11-nik ukiullit 11 %-iisa aalakoorneq misilissimagaat, 16-inillu ukiullit 79 %-iisa aalakoorneq misilissimagaat.

Inuusuttut inersimasunut sanilliullutik imigassamik aalakoornartortalimmik pinngitsuisinnaajunnaajaarnerusarput. Qarasaat sulii ineriartorput, taamaalillutillu tamanna immikkut sanngiiffigalugu. Inuusuttut aalakoqqaajaarnerusalertiartortillugit kingorna atornerluisunngorsinnaaneq annertusiartortarpoq.

Imigassaq inuusuttunut immikkut ajornartorsiutissaqalersitsisarpoq, tassami taakkua qarasaasa ilaat imigassap immikkut sunnertagaa 20-25-nik ukioqalernerami aatsaat inerivittarmat. Taamaattumik inuusuttup killiliisinnaanera inersimasup killiliisinnaaneranut sanilliullugu imigassap annertunerusumik sanngiillisittarpaa. Inuusuttuni imigassamik atuivallaarnerup nassatarisaanik timikkut tarnikkullu ajornartorsiutit inersimasunut sanillillugit allaapput, tassami inuusuttut eqqarsaatigalugit pineqartut tasaanerusarmata ajunaarnerit/ajutoornerit, illersuuteqarnani atoqateqarneq, kamaannerit imminorniartutullu pissusilersorneq, taakkulu aalakoornermut atatillugu pilersarlutik. Aammali siunissaq ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu inooqataanikkut peqqissutsikkullu kingunerisat/ajornartorsiutit. Taakkua saniatigut inuusuttut imigassamik atuinerisa ilikkagaqarniarnermilu ajornartorsiuteqarnerup imminnut ataneqarnerat aamma takutinneqarsimavoq.

Suliniuteqarfiusussatut siunnersuutit:

Suliniuteqarneq 1: Imigassaq pillugu inatsit allanngortinneqassaaq, WHO-p kaammattuuttai aallaavigalugit

Suliniuteqarneq 2: Inuusuttunut 18-it inorlugit ukiulinnut imigassamik tunisinermut sassaallernernullu pineqaatissiissutit sakkortusineqassapput

Suliniuteqarneq 3: Inuusuttuni imigassartortarnermi ileqqut peqqinnartut sinaakkutassatut pitsaanerusut, imigassaq pillugu aalajangersimasunik periaaseqarnikkut. Meeqqat atuarfiini, inuusuttut ilinniarfiini, atuartut angerlarsimaffiini ilinniartullu ineqarfiini iliuuseqarnermut sammititaasunik, piviusorsiorpaluttunik

pineqartunullu ataasiakkaanut naleqqussagaasunik imigassaq pillugu periaaseqartoqassaaq. Taamatut periaaseqarnek angajoqqaat, ilinniartitsisut atuartullu/ilinniartullu suleqatigalugit ingerlanneqassaaq

Suliniuteqarnek 4: Angajoqqaat akisussaaffiat pillugu paasisitsiniaanermi inuiaqatigiit angajoqqaallu akisussaaffeqarnerat eqqumaffigineqarnerussaaq

Suliniuteqarnek 5: Meeqqat inuusuttullu paasisitsiniaavigineqarnerat qaffassissoq qulakkeerniarlugu paasisitsiniaanermi atuartitsinermilu atortussat suliarineqassapput, taakkunanilu qulequttat imigassap sunniutai kingunerisartagaalu, paqumigisat, ataatsimut akisussaaffeqarnek inooqatigiinnermilu ingasattajaartarnerit pillugit paasisutissat piviusut ilaatineqassallutik

Suliniuteqarnek 6: Atuartitsinermi/ilinniartitsinermi atortussanik pinaveersaartitsinermi siunnersortit atugassaannik suliarinninneq, taamaalillutik pinaveersaartitsinermi siunnersortit imigassanut tunngasut iluanni meeqqanut, inuusuttunut ilaqutariinnullu peqqissutsikkut siuarsaasumik pinaveersaartitsisumillu sulisinnaanissaminnut sakkussaqaalersillugit, taamalu najukkani ataasiakkaani innuttaasut atonerluineq eqqarsaatigalugu suliniuteqarfigineqarneranni nukittorsaaqataasinnaalersillugit

Suliniuteqarnek 7: Salliullutik sulisut meeqqanut inuusuttunullu kiisalu taakkua angajoqqaavinut annertuumik attaveqartartut ilinniartinneqarnissaannik neqerooruteqarnek, taamaaliornikkut salliullutik sulisut meeqqanik inuusuttunillu atonerluileriartortunik aamma meeqqanik ilaqutariinnit imigassamik ajornartorsiutilinneersunik ujarlernissaminnut, ilaqutariinnik atonerluinermik ajornartorsiuteqartunik naapitsinermi suliarinninnissaminnut aamma aalajangersimasunik quleqquataqarluni unnussuaartitsissarnissaminnut pisinnaasaqaalersillugit. Salliullutik sulisut tassaasinnaapput ilinniartitsisut, peqqissaasut, pinaveersaartitsinermi ikiortit, pinaveersaartitsinermi siunnersortit, isumaginninnermi perorsaasut perorsaasullu.

Anguniakkat ilaat 3: Inuusutut imigassartornerat annikillisinneqassaaq

Tunuliaqutaa:

Imigassaq malugisimaarniutaallunilu ilorrisimaarniutaavoq, kulturitta ilagilersimasaa. Taamaattumik meeqqat inuusuttullu malugisimaarniutigalugu kultureqarnermik peqqissutsimut inuunerullu pitsaassuseqarneranut ajoqutaanngitsumik ilikkartinneqarnissaqat pingaartuuvoq.

Taamaattumillu aalakoorniaannarluni/aalakuulipallanniarluni imertarnerup nungusarneqarnissaata aallunneqarnissaa pingaartuuvoq, tamannalu inuusuttut isummertarnerannik sunniiniarnermik suliniuteqarnikkut pissaaq.

Imigassamik Kalaallit Nunaannut eqqussuineq ukiuni kingullerni annikilliararsimagaluartooq (2012: 14-it sinnerlugit ukiulimmut inummut ataatsimut naatsorsuullugu 9,65 l) HBSC-mik 2010-mi misissuinerup takutippaa inuusuttut aalakoortartut akulikitsumillu aalakoortartut 2006-imi 2010-mut amerleriarsimasut.

Imeriaaseq imigassap ajoqusiisumik sunniutaanut aalajangiisuusumik pingaaruteqarpoq. Aalakuulipallanniarluni imipallarujussuarternerup, tassa imaappoq pinermi ataatsimi sisamanit amerlanerusunik imertarnerup, toqujaarnissaq qanillisittarpaa kiisalu isumaginninnikkut ajornartorsiuteqalernermik aamma peqqissutsikkut sakkortuunik ajornartorsiuteqalernermik nassataqartarluni. Innuttaasuni inersimasunik inuusuttunik 2010-mi misissuinerup takutippaa aalakuulipallanniarluni imipallarujussuartertut 18-35-nik ukiulinni amerlanerpaajusut. "Inuusuttut inuuneq ajornakusoortoq – meeqqat atuarianni 2011-mi klassit angajullit pillugit misissuineq"-p takutippaa atuartut 16 %-ii sapaatit akunnerannut ikinnerpaamik ataasiarlutik amerlanerusoriarlutilluunniit imigassartortarlutik oqarsimasut, atuartullu 59 %-ii qaammammut ataasiarlutik ikinnerusoriarlutilluunniit imigassartortarlutik oqarsimasut. Misissuinerup aamattaaq takutippaa atuartut sapaatit akunnerannut ikinnerpaamik ataasiarlutik imigassartortarlutik oqarsimasut 9. klassimit (4 %-nit) 10. klassimut malunnartumik amerleriapiorsimasut (20 %-inut).

Suliniuteqarfiussatut siunnersuutit:

Suliniuteqarneq 1: Imigassaq pillugu inatsit allanngortinneqassaaq, WHO-p kaammattuutai aallaavigalugit

Suliniuteqarneq 2: Inuusuttunut 18-it inorlugit ukiulinnut imigassanik tunisinermut sassaallernermullu pineqaatissiissutit sakkortusineqassapput

Suliniuteqarneq 3: Inuusuttuni imigassartortarnermi ileqqut peqqinnartut sinaakkutassat pitsaanerusut, imigassaq pillugu aalajangersimasunik periaaseqarnikkut. Meeqqat atuariifiini, inuusuttut ilinniariifiini, atuartut angerlarsimaffiini ilinniartullu ineqarfiini iliuuseqarnermut sammititaasunik, piviusorsiorpaluttunik pineqartunullu ataasiakkaanut naleqqussagaasunik imigassaq pillugu periaaseqartoqassaaq. Taamatut periaaseqarneq angajoqqaat, ilinniartitsisut atuartullu/ilinniartullu suleqatigalugit ingerlanneqassaaq

Suliniuteqarneq 4: Meeqqat inuusuttullu paasisitsiniaavigneqarnerat qaffassissoq qulakkeerniarlugu paasisitsiniaanermi atuartitsinermilu atorussat suliarineqassapput, taakkunanilu qulequttat imigassap sunniutai kinguerisartagaalu, paqumigisat, ataatsimut

akisussaaffeqarneq inooqatigiinnermilu ingasattajaartarnerit pillugit paasissutissat piviusut ilaatineqassallutik

Suliniuteqarneq 5:

Salliullutik sulisut meeqqanut inuusuttunullu kiisalu taakkua angajoqqaavinut annertuumik attaveqartartut ilinniartinneqarnissaannik neqerooruteqarneq, taamaaliornikkut saliullutik sulisut meeqqanik inuusuttunillu atorneerluileriaartortunik aamma meeqqanik ilaqutariinnit imigassamik ajornartorsiutilinneersunik ujarlernissaminnut, ilaqutariinnik atorneerluinermik ajornartorsiuteqartunik naapitsinermi suliarinninnissaminnut aamma aalajangersimasunik quleqqutaqarluni unnussiaartitsissarnissaminnut pisinnaasaqalersillugit. Salliullutik sulisut tassaasinnaapput ilinniartitsisut, peqqissaasut, pinaveersaartitsinermi ikiortit, pinaveersaartitsinermi siunnersortit, isumaginninnermi perorsaasut perorsaasullu

Suliniuteqarneq 6:

Atuartsinermi/ilinniartitsinermi atortussanik pinaveersaartitsinermi siunnersortit atugassaannik suliarinninneq, taamaalillutik pinaveersaartitsinermi siunnersortit imigassanut tunngasut iluanni meeqqanut, inuusuttunut ilaqutariinnullu peqqissutsikkut siuarsaasumik pinaveersaartitsisumillu sulisinnaanissaminnut sakkusaqalersillugit, taamalu najukkani ataasiakkaani innuttaasut atorneerluineq eqqarsaatigalugu suliniuteqarfigineqarneranni nukittorsaaqataasinnaalersillugit

Suliniuteqarneq 7:

Qassitorsinnaanermut killissat pillugit ilisimasaqarneq siammarterniarlugu paasisitsiniaaneq

Suliniuteqarneq 8:

Angajoqqaat akisussaaffeqarnerat pillugu paasisitsiniaaneq

Anguniakkat ilaat 4: Meeqqat angajoqqaamik imigassamik massakkut siusinnerusukkulluunniit atorneerluinerat pissutigalugu sumiginnagaan-nginnissaat qulakkeerneqassaaq

Tunuliaqutaa:

15-17-inik ukiullit meeqqat atuarfianni klassini anginerni atuartut pillugit misissuinnermi 2011-mi – Inuusuttut Kalaallit Nunaanni inuunerat – Inuusuttut inuuneq ajorna-kusoortoq – peqataasut akornanni inuusuttut pingasuugaangata ataatsip uppersarsinnaasarpaa ilaqutariinni qaniginerpaasani imigassamik ajornartorsiuteqarneq misigisarsimallugu, meeqqallu tallimaagaangata ataatsip uppersarsinnaasarlugu angajoqqaani imigassamik ajornartorsiuteqartut. Christensen et al-imi (2009-mi) naliliisoqarpoq meeqqat 0-14-inik ukiullit 25 %-ii sumiginnagaasarsimasut. Sumiginnaneq tassaasinnaavoq timikkut tarnikkullu tigussaasumik innarliineq, aammali tassaasinnaalluni tigussaanginnerusoq, sakkukinnerusoq kinguneqanngitsoorsinnaasorlu. Meeqqat taakku tassaasinnaapput angerlarsimaffimmi imigassamik

atornerluisoqarnera pissutigalugu imminiikkat imaluunniit meeqqat angerlarsimaffimmi annersaattoqarneranik takusaqartartut. Sumiginnaaneq ataatsimut isigalugu angajoqqaat imigassanik ajornartorsiuteqarnerannut nukissaqannginnerannullu ataneqakulasorujussuuvoq, matumani angajoqqaajusinnaassuseqannginneq ilanngullugu eqqarsaatigalugu. Sumiginnaaneq meeqqap atugarissaarneranut ineriartorneranullu sakkortoorujussuarmik sunniuteqapiluttarpoq. Taamaattumik sumiginnaasarnermik pinaveersaartitsisoqarnissaata piaartumik pilernissaa pisariaqartinneqarpoq.

Meeqqat imigassartortartunik angajoqqaallit assigiinngitsunik nanertuuteqarlutik, a-ngajoqqaat meeqqallu akornanni attaveqarniarnikkut annertuumik ajornartorsiuteqarlutik, patajaatsuunngitsunik sumiginnaasoqarfiusunillu avatangiiseqarlutik alliertortarput. Meeqqat taakku inuunermi kingusinnerusukkut misigissutsitigut ajornartorsiutinik sakkortuunik ineriartortitsisinaapput atornerluisunngorsinnaallutillu.

Suliniuteqarfiusussatut siunnersuutit:

Suliniuteqarneq 1: Inoqutigiiit meeqqanik angerlarsimaffimmi najugaqartortallit tamarmik atornerluineq qaangerniarlugu akeqanngitsumik katsorsarneqarnissaminnik qulakkeerunneqarnissaat anguniarlugu suliniuteqartoqassaaq

Suliniuteqarneq 2: Atornerluineq qaangerniarlugu katsorsaanermi neqeroorut piorreersoq annertusiniarlugu suliniuteqartoqassaaq, ilaqutariinni a-tornerluinermik ajornartorsiuteqartuni meeqqat katsorsaanermi katsorsaanerullu kingornatigut malitseqartitsinermi aamma ilaalersillugit

Suliniuteqarneq 3: Innuttaasunut atornerluisunik avatangiiseqarlutik alliertorsimasunut massakulli taamaanngitsunut siusinnerusukkut misigisimasat suliarinissaannik neqeroorut ineriartortinneqassaaq, taakku siusinnerusukkut misigisimasaminnik suliarinnissinnaaleqqullugit

Suliniuteqarneq 4: Politiit persuttaasarneq akiorniarlugu "Angerlarsimaffimmi eqqissiviilliornermut taarsiullugu oqaloqatigiinneq"-mik suliniutaannut assingusumik peqqinnissaqarfimmi suliniummik ineriartortitsisoqassaaq, tassanilu napparsimasut persuttaasarnerup imigassallu kingunerisaanik peqqinnissaqarfimmut attaveqarfignittut oqaloqatigineqarnissaminnik neqroorfigineqartassallutik

Suliniuteqarneq 5: Imigassamik atornerluinerup meeqqat alliertornerannut sunniutai meerarlu isumakuluutigineqarpat ikiorsiinissamut periarfissat kiisalu katsorsaanissamut periarfissat katsorsaanerullu kingornatigut ikiuinissamut periarfissat pillugit innuttaasunut tamanut sammititaasumik paasisitsiniaaneq

Suliniuteqarneq 6: Meeraq isumakuluutigigaanni nalunaarutiginnigittussaataaneq pillugu sulisunut susassaqtartunut, soorlu peqqinnissaqarfimmi sulisunut, isumaginninnermi

sulisunut, atuarfinni suliffeqarfinnillu/paaqqinniffinnilu sulisunut sammititaasumik paasisitsiniaaneq

Suliniuteqarneq 7: Salliullutik sulisut ilaqutariinnut taakkualu meeraannut attaveqartut ilinniartinneqarnissaannik neqeroorut, paasinaalluni sulineq nukittorsarneqarsinnaaqqullugu

Suliniuteqarneq 8: Imigassamik ajornartorsiuteqarnermi kikkut akisussaasuunerat kikkullu pisinnaatitaanerat kiisalu suleqatigisartakkat kikkut ataqatigiinneqarnerni sorlerni attaveqarfigineqartarnissaat iliuusissat pillugit ilitsersuummi allaaserineqassapput. Sulliviginiakkat tassaapput peqqinnissaqaarfimmi isumaginnittoqarfimmilu sulisut

Suliniuteqarneq 9: Inissiiniartarnerni katsorsaanerullu kingornatigut malitseqartitsiviginninnermi atornerluisunik katsorsaanissamik neqeroorutip kommuninillu suleqateqarnerup nukittorsarneqarnera, matumani "Ilaqutariinnut naartusortalinnut piaartumik suliniuteqarfiginninneq" aamma neqeroorutip taassuma pisortat katsorsaanissamik neqeroorutaannut ilanngunneqarnera ilanngullugu eqqarsatigalugu.

Anguniakkat ilaat 5: Suliffigisaq inersimasut imigassamik atuinerat killilersimaarniarlugu uummaarissumik suliniuteqarfittut atorineqassaaq

Tunuliaqutaa:

Suliffeqarneq imigassamik ajornartorsiuteqarnermik piaartumik paasisaqarneq aamma inersimasut imigassamik atuinerannik annikillisaaneq eqqarsaatigalugit pingaaruteqartuuvoq. Suliffeqarnermik oqarnermi suliffik aamma suliffissaaleqinermut napparsimanermulluunniit atatillugu kommunimi suliassaqaarfiit eqqarsaatigineqarput.

Suliffik sulisunut pisortanillu iliuusissanut pilersaarutit, pikkorissartitsinerit eqqarsaatigalugit kiisalu atorfeqartitaasup imigassamik ajornartorsiutai eqqarsaatigalugit imigassaq pillugu periaatsinik aallartitsisinnaavoq. Atuipiluttoqalinnginnerani imaluunniit imerujussuaqattaarnerup pinngitsuisinnaajunnaarninngunnginnerani ajornartorsiutip suliarilerneratigut imigassaq eqqarsaatigalugu ileqqut ilorraap tungaanut allanngortinneqarsinnaanerit ilimanaatilerujussuuvoq.

Imigassamik ajornartorsiutit akiorniarlugit suliniuteqarnikkut sulisitsisumut iluaqutissanngortoq tassaalersarpoq napparsimalluni sulinnitsoortarnerit ikilisinneqarnerat, sulifimmi suliart pitsaassuseqarnerulernerat aamma suliffeqarfiup pitsaasumik isigine-qarnera.

Suliniuteqarfiusussatut siunnersuutit:

Suliniuteqarneq 1: Suliffimmi imigassaq pillugu periaaseqarneq suliffeqarfinit ineriartortinneqarsinnaaqqullugu piviusunngortinneqarsinnaaqqullugulu imigassaq pillugu periaaseqarneq pillugu atortussat ineriartortinneqassapput

Suliniuteqarneq 2: Suliffimmi inuit qitiusumi inissisimasut nukissaqarluartullu ilinniartinneqarnissaannik neqeroorut, taamaalillutik inuit taakku oqaloqatigiinnermik ilungersunartumik, oqaloqatigiinnermik kajumissaarisumik aallartitsinissamut pisinnaasaat ineriartortinneqarsinnaaqqullugit, suliffimmi imigassaq pillugu periaatsimik ineriartortitsisinnaaqqullugit piviusunngortitsisinnaaqqullugillu

Suliniuteqarneq 3: Imigassamut tunngasuni suliniutit neqeroorutillu pillugit ataatsimoortumik quppersagaq suliffeqarfinnut, kommuninut innuttaasunullu sammititaasoq suliarineqassaaq

Anguniakkat ilaat 6: Inersimasut imigassamik atuinerat annikillisinneqassaaq

Tunuliaqutaa:

Imigassamik atonerluineq Kalaallit Nunaanni immikkuullarissumik ajornartorsiutit annersaasa ilagaat, taamatuttaarlu taanna isumaginninnikkut tarnikkullu ajornartorsiutinut ersarissumik ataneqarluni. Imigassamik atonerluineq ajornartorsiutit meeqqanit, inuusuttunit ilaqutariinnillu nalaanneqartartut ilarparujussuisa tunuliaqutarisarpaat. Tassani aamma ilaapput tarnikkut nappaateqarneq allatigullu atugarliorneq.

Kalaallit Nunaanni imigassaq pillugu inatsit killilersuiffiuvoq, imigassallu qaffasissummik akitsuusersornerisigut innuttaasut imigassanik atuinerisa ilusilersuinikkut suliniuteqarfigalugit annikillisarneqarnissaannik WHO-p kaammattuutai malillugit.

Suliniuteqarfiusussatut siunnersuutit:

Suliniuteqarneq 1: Imigassaq pillugu inatsit allanngortinneqassaaq, WHO-p kaammattuutai aallaavigalugit

Suliniuteqarneq 2: Misissueqqissaarnermik sulineq inersimasut, meeqqat inuusuttullu katsorsarneqarnissamik pisariaqartitsinerannik qulaajaasussaq aallarnisarneqassaaq, atonerluisunik katsorsaanerup assigiinngisitaartup pitsaassuseqarluartullu ineriartortinneqarnissaa, atonerluinermik katsorsaanerup pisariaqartinneqarnera naapertorlugu katsorsaasinnaassuseqarnermik naleqqussaannissaq, immikkoortut aalajangersimasut, soorlu tarnikkut napparsimasut atonerluinermik ajornartorsiuteqartut, atonerluinermik katsorsaavigneqarnerannik ineriartortitsinissaq kiisalu meeqqat inuusuttullu eqqarsaatigalugit atonerluinermik katsorsaanerup ataqatigiinneqarnerusup

ataatsimoortumillu sammiveqarnerusup katsorsaaneramik katsorsaanerullu kingornatigut malitseqartitsiviginninnermik akeqanngitsumik ilaqartup ineriartortinneqarnissaa siunertaralugit

Suliniuteqarneq 3: Inuit imigassamik aalakoornartortalimmik tuniniaasut aalajangersimasunik ukioqalersimanissaannik piumasaqaateqarsinnaanermut periarfissaq misissorneqassaaq

Suliniuteqarneq 4: Imigassamat tunngasuni suliniutit neqeroorutillu pillugit ataatsimoortumik quppersagaq suliffeqarfinnut, kommuninut innuttaasunullu sammititaasoq suliarineqassaaq

Suliniuteqarneq 5: Innuttaasut imigassaq pillugu isummertarnerat peqqissutsimik siuarsaanermut sammiveqartumik sunnarniarlugu paasisitsiniaanerit assigiinngitsut ingerlanneqassapput

Anguniakkat ilaat 7: Innuttaasut imigassamik ajornartorsiuteqartut siusissukut paasinierneqartarnerat nukittorsarneqassaaq

Tunuliaqutaa:

Misissuinerit takutippaat piffissami sivikitsumi akuliunnerup (imigassamik atuineq ulorianaatilik pillugu suussusiliineq, imigassamik atuinerup ulorianaatai pillugit paasisutissiineq kiisalu imigassamik atuinerup annikillisinneqarnissaa unitsinneqarnissaaluunniit pillugu misigissutsit tunngavigalugit siunnersuineq), pitsaasuseqartumik ingerlanneqaruni, innuttaasut imigassamik atuinerisa ajornartorsiutillu atornerluinerup nassatarisaasa malunnaatillimmik annikilleriarnerat nassatarisinnaagaa. Taamaattumik imigassartornermut peqqinnissaqarfiup akuliunnera imerajuttovejussuit imigassamik atuinerannik annikillisaaniarnermi sukumiisumik periaatsit atorsinnaasorinarpoq. Peqqinnissaqarfiup akuliunnera iluatsissappat WHO-p aammattaaq kaammattuutigaa peqqinnissaqarfik tamatumunnga naleqquttunik atugassinneqassasoq, aningaasatigut ilinniartitsinikkullu, taamaaliornikkut imigassamik atuinerup ajoqusiisumik sunniutai pillugit siunnersuisoqarsinnaaqqullugu, paasisutissiisoqarsinnaaqqullugu pinaveersaartitsisoqarsinnaaqqullugulu.

Suliniuteqarfiusussatut siunnersuutit:

Suliniuteqarneq 1: Innuttaasunik napparsimasunillu imigassamik ajornartorsiuteqartunik sukumiisumik ujarlernermi sakkussat ineriartortinneqassapput

Suliniuteqarneq 2: Salliullutik sulisut, soorlu sullissisut, isumaginninnermi siunnersortit, isumaginninnermi ikiortit, perorsaasut, nakorsat, peqqissaasut, peqqissaanermi ikiortit peqqissaasullu ikiortaat innuttaasunut napparsimasunullu annertuumik attaveqartartut ilinniartinneqarnissaannik neqeroorut, taamaalillutik taakku

pisinnaasaat annertusillugit innuttaasunillu ataasiakkaanik ilaqutariinnillu imigassamik ajornartorsiuteqarleriartortunik aamma imigassamik ajoqutissarsivigalugu atuisunik pinngitsuisinnaajunnaarsimasunilluunniit sapinngisamik piaarnermik nassaarniarsinnaanngorlugit kiisalu imigassamik atuineq katsorsartinnissamullu periarfissanik ilitsersuisinnaanngortillugit siunnersuisinnaanngortillugillu. Salliullutik sulisut tamatuma saniatigut pikkorissarneqassapput imigassaq isiginiarlugu peqqissuseq pillugu kajumissaarisumik oqaloqateqarnermik neqerooruteqarsinnaanngortillugit

Suliniuteqarneq 3: Peqqinnissaqarfimmi misissueriaatsimik (screening) atulersitsineq, tamanna naleqqussorinarpat tamatumalu kingornatigut misissuinermi malitseqartitsiviginninnermilu periaaseq

Suliniuteqarneq 4: Internetsimi isaarissamik innuttaasut ataasiakkaat sulisulluunniit imigassaq, imigassamik atornerluineq atornerluisunillu katsorsaaneq pillugu paasissutissanik aallerfigisinnaasaannik pilersitsisoqassaaq

Suliniuteqarneq 5: Suleqatigiissitaliamik salliullutik sulisut aaqquissuusaanerannik akisussaaffeqarfiinillu allaaserinittussamik pilersitsisoqassaaq

Suliniuteqarneq 6: Oqarasuaatikkut siunnersuisarfiit pioreersut annertusineqassapput, atornerluinermik ajornartorsiutit eqqarsaatigalugit kiffartuussivilerlugit

Anguniakkat ilaat 8: Imerunnaarsitsiniarluni katsorsaaneq isumaginninnikkullu suliniuteqarneq imminnut ataqatigiinneqassapput ataatsimoortumillu sammiveqartinneqassallutik

Tunuliaqutaa:

Isumaginninnikkut ajornartorsiutit ataatsimoortumik sammivilersugaasumik suliniuteqarnermi ilanngullugit eqqarsaatigineqartariaqartut imigassamik ajornartorsiuteqarnermut taassuminngalu katsorsaanermit malinnaagajuttarput. Imigassamik ajornartorsiutit paasiniarneqarnerisa suussusilerneqarnerisalu, katsorsaanerup aallatinneqarnerata katsorsaanerullu kingornatigut malitseqartitsiviginninnermi tapersersuinerup ikorfartuinerullu ataqatigiinneqarnissaat qulakkeerneqassaaq.

Suliniuteqarnermi imerunnaarsitsiniarlunilu katsorsaanermit suliassaqarfiit assigiinngitsut akornanni akisussaaffimmik agguataarineq erseqqarlussinnaavoq, suleqatiginnerli ataatsimut sammivilersugaasumik iluatsittumik ingerlassappat aalajangiisuusumik pingaarteqarpoq. Tamatumunnga peqatigitillugu imerunnaarsitsiniarluni katsorsaanermit periarfissanik ilisimasaqarneq pingaartuuvoq, pingaartumik katsorsaanerit ilaat Nuummi ingerlanneqartartillugit.

Imerunnaarsitsiniarluni katsorsaanissamik neqeroorut tamanna tunngavigalugu Katsorsaavik Nuuk A/S-imut nuunneqarpoq, taassumalu imerunnaarsitsiniarluni qitiusumik aamma najukkani ataasiakaani katsorsaaneq katsorsaanerullu kingornatigut malitseqartitsiviginninneq nereroorutigai, taakkulu kommunerujussuit sisamat suleqatigalugit piareersarneqartarput.

Suliniuteqarfiussatut siunnersuutit:

Suliniuteqarneq 1: Imerunnaarsitsiniarluni pisortat ingerlataannik katsorsaanerumut atatillugu suleqatigiinneq, akisussaaffeqarfiit il.il. pillugit kommunimut pisortatigoortumik isumaqatigiissutit suliarineqassapput

Suliniuteqarneq 2: Ingerlariaatsip allaaserineqarnera suliarineqassaaq, tassanilu imigassamik ajornartorsiutinik paasiniaaneq, siunnersuineq, katsorsaaneq katsorsaanerullu kingornatigut malitseqartitsiviginninneq pillugit ataqatigiinneqartumik suliniuteqarneq qulakkeerneqassalluni

Suliniuteqarneq 3: Misissueqqissaarnermik sulineq inersimasut, meeqqat inuusuttullu katsorsarneqarnissamik pisariaqartitsinerannik qulaajaa-sussaq aallarnisarneqassaaq, atonerluisunik katsorsaanerup assigiinngisitaartup pitsaassuseqarluartullu ineriartortinneqarnissaa, atonerluinermik katsorsaanerup pisariaqartinneqarnera naapertorlugu katsorsaasinnaassuseqarnermik naleqqussaanissaq, immikkoortut aalajangersimasut, soorlu tarnikkut napparsimasut atonerluinermik ajornartorsiuteqartut, atonerluinermik katsorsaavigineqarnerannik ineriartortitsinissaq kiisalu meeqqat inuusuttullu eqqarsaatigalugit atonerluinermik katsorsaanerup ataqatigiinneqarnerusup ataatsimoortumillu sammiveqarnerusup katsorsaaneramik katsorsaanerullu kingornatigut malitseqartitsiviginninnermik akeqanngitsumik ilaqartup ineriartortinneqarnissaa siunertaralugit

Suliniuteqarneq 4: Kommunini peqqinnissaqarfimmilu salliullutik sulisut ilinniartinneqarnissaannik neqeroorut, taamaalillutik taakku imigassamik ajornartorsiutinik ujarlersinnaanngortillugit suussusersiniaasinngortillugillu, katsorsaaneramik, tapersersuineramik ikorfartuinermillu aallarnissaasinnaanngortillugit katsorsaareerneramilu malitseqartitsiviginnissinnaanngortillugit

Suliniuteqarneq 5: Imigassamut tunngasuni suliniutit neqeroorutillu pillugit paasissutissiinermi ataatsimut mappersakkap suliffeqarfinnut, kommuninut innuttaasunullu sammititaasup illoqutigiinnut agguaan-neqarsinnaasussap peqqissuserluunniit pillugu isaarissakkut aa-neqarsinnaasussap suliarineqarnera

Suliniuteqarneq 6: Isumaginninnermut tunngasuni sulisup innutaasumik imigassamik ajornartorsiuteqartumik nassaarnermi qanoq iliuseqarnissaa pillugu ilitersuut suliarineqassaaq

Anguniakkat ilaat 9: Imerunnaarsitsiniarluni katsorsaanissamik neqeroorutit assigiinngisitaartuussapput, pitsaassuseqartitsinerlu aamma katsorsaasinnaassuseqarneq annertusarneqassapput

Tunuliaqutaa:

Atornerluinnermut katsorsarneqarnissamik sunniuteqarluartumik katsorsarneqarnerup kingornatigut malitseqartitsiviginninnertalimmik ilaqutariinnillu katsorsaanertalimmik neqerooruteqarneq inuit atornerluinnermit eqqugaasut atornerluinnerminnik qaangiinissannut suliffeqarlutillu ilinniarnermilluunniit ingerlatsillutik ummaarissumik inuuneqarnermut uternissaannut aalajangiisuusumik pingaaruteqarpoq.

Katsorsarneqarnissamik neqeroorut sunniuteqarluartoq atornerluisumut ilaqutaasunullu atornerluinertaqanngitsumillu inuuneqarnermut uternissamut ikiuisoq pisariaqartinneqarpoq, tassuunami ulluinnarni unammianiagassat qaangerniarnissaannut nakkaa-teqqinnginnissamullu nukissanik tunisisoqartarmat.

Atornerluinnermik katsorsaaneq sioqqullugu taassumalu kingornatigut suliniutip nukittorsarneqarnissaa, ataatsimoortukkaat immikkut ittut immikkut isumaginissaat kiisalu ilinniartitsinikkut pikkorissaanikkullu suliniutit inunni atornerluinnerup katsorsarneqarneranik suliarineqartuni nukittorsarneqarnissaat pisariaqarpoq. Kiisalu suliassaqarfiup taassuma uppersaasorsorneqarnissaa aamma pisariaqarpoq.

Katsorsaaviup 1. januar 2012-imi isumaqatigiissuteqarfigineqarnerata kingornatigut ukiup ataatsip qaangiunnerani takuneqarsinnaavoq imigassartorunnaarniarluni katsorsartinniartut katsorsaavimmi massakkut katsorsarneqarsinnaasunit amerlanerusut, katsorsartinniartullu utaqqisariaqartartut. Katsorsaaviup nalunaarusiaasa takutippaat innuttaasut ilarpassui sinerissami katsorsarneqartut suli sapaatit akunnerini pingasuni katsorsaqqinneqarnissaminnik pisariaqartitsisartut, tassami katsorsartittut ilarpassui imigassamik hashimillu akuleriissitsilluni atornerluinnermik ajornartorsiuteqartarmata.

Suliniuteqarfiusussatut siunnersuutit:

Suliniuteqarneq 1: Innuttaasut atornerluisuusut najukkani ataasiakkaani atornerluinnermut katsorsarneqassagaanni piumasaqaatinik eqqortitsisut katsorsarneqarnissamut nuna tamakkerlugu qularnaveeqqusiivigineqarnissaat anguniarlugu suliniuteqartoqassaaq

Suliniuteqarneq 2: Imigassamut tunngasuni suliniuteqarnerup pitsaassusianik ineriartortitsinermik misissuineq nalliiviginninnerlu

Suliniuteqarneq 3: Misissueqqissaarnermik sulineq inersimasut, meeqqat inuusuttullu katsorsarneqarnissamik pisariaqartitsinerannik qulaajaa-sussaq aallarnisarneqassaaq, atornerluisunik katsorsaanerup assigiinngisitaartup pitsaassuseqarluartullu ineriartortinneqarnissaa, atornerluinermik katsorsaanerup pisariaqartinneqarnera naapertorlugu katsorsaasinnaassuseqarnermik naleqqussaaniissaq, immikkoortut aalajangersimasut, soorlu tarnikkut napparsimasut atornerluinermik ajornartorsiuteqartut, atornerluinermik katsorsaavigineqarnerannik ineriartortitsinissaq kiisalu meeqqat inuusuttullu eqqarsaatigalugit atornerluinermik katsorsaanerup ataqatigiinneqarnerusup ataatsimoortumillu sammiveqarnerusup katsorsaarnermik katsorsaanerullu kingornatigut malitseqartitsiviginninnermik akeqanngitsumik ilaqartup ineriartortinneqarnissaa siunertaralugit

Suliniuteqarneq 4: Pisinnaasaqassuseq qitiusumik najukkanilu ataasiakkaani pisariaqartitsinermut naapertuuttoq qulakkeerniarlugu imerajuttunik katsorsaasut pisinnaasaanik ineriartortitsinermut pilersaarussiaq suliarineqassaaq

Anguniakkat ilaat 10: Imigassamut tunngasuni ingerlatsiviit assigiinngitsut akornanni ataqatigiissaarineq qulakkeerneqassaaq, ataqatigiinneqassalluni ataatsimoortumillu sammiveqartinneqassalluni

Tunuliaqutaa:

Imigassamut tunngasuni suliniutinik tamanik pinaveersaartitsinermut katsorsaanerumillu tunngasunik misissuineq naliliviginninnerlu pisariaqarput, imigassaq akiorniarlugu suliniuteqarneq pitsaassuseqartitsinikkut ingerlaavartumik ineriartortissinnaajumallugu kiisalu suliniutinik ingerlatsiviit assigiinngitsut suleqatigiinneranni ataqatigiissaarineq qulakkeersinnaajumallugu suliniullu ataqatigiinneqartoq ataatsimoortumillu sammiveqartinneqartoq qulakkeersinnaajumallugu.

Suliniuteqarfiusussatut siunnersuutit:

Suliniuteqarneq 1: Imigassamut tunngasuni suliniuteqarnerup pitsaassusianik ineriartortitsinermik misissuineq naliliviginninnerlu. Misissuinerup naliliinerullu allaaserineqarneri suliniutinut tamanut ilanngunneqartassapput. Suliniutit naliliineq tunngavigalugu pitsaassusimikkut ineriartortinneqassapput

Suliniuteqarneq 2: Suliaasaqarfiit assigiinngitsut ataatsimut ataqatigiissaarisoqatigiiviniq ataqatigiinneqartumik ataatsimullu sammiveqartinneqartumik suliniuteqarnissamik qulakkeerisussamik suliniutillu aaqqiivigineqarnissaannik pisariaqartitsinermik malinnaaviginnittussamik pilersitsineq. Suliniutissat suliniutissatullunniit nutaatut

siunnersuutigineqartut suliassa qarfiit killingi pitarlugit ingerlanneqartussat
suleqatigiissitaliami tassani oqaluuserineqartassapput
pilersaaruserineqartassallutillu

Anguniakkat ilaat 11: Imigassaq pillugu inatsit allanngortinneqassaaq

Tunuliaqutaa:

Imigassanik atuineq annikillisinniarlugu pinaveersaartitsinermik suliniuteqarfiit assigiinngitsut WHO-p kaammattuutigai, taakkualu ataatsimoorutaat tassaavoq ilusilersuinikkut pinaveersaartitsinerup pineqarnera, pinaveersaartitsissutitut inuiaqatigiinni isumaginninnermi assigiinngissutsip annikillisinneqarnissaanut annertunerpaanik periarfissaqartoq.

Kalaallit Nunaanni imigassaq pillugu inatsit killilersuiffiuvoq, taamaakkaluartorli imigassamik atorneqarnera inuiattut peqqissutsitsinnik ulorinartortitsisutut annerpaatut isigisariaqarpoq. Meeqqat toqqissisimanartunik paaqqutarinnilluartunillu avatangiiseqarlutik alliarternissaminut periarfissaat imigassap ajoqusiisumik sunniuteqartumik atorneqarneranit sunnerneqartarput, sulisitsisorpassuit imigassap ajoqusiisumik kinguneri sulisuminni misigisarpaat, taamatuttaarlu politiit imigassap naleqqutinngitsumik atorneqarnerata kingunerisai misigisarpaat, soorlu suliani annersaanernut tunngasuni, kinguaassiuutitigut innimiilliorfiginninnikkut pinerluuteqarnerni angerlasimaffinnilu eqqissiviilliornerne. Imigassamik atunerup ajoqusiisumik sunniutai annertooujussuupput tamannalu naalakkarsuinikkut sulinerne nassuerutigisimavarput. Taamaattumik WHO-p imigassap ajoqusiisumik sunniutaanik ilisimasat tunngavigalugit sulisitsisorpassuit sukaterisoqarnissaanik kaammattutai assortussagaanni taamaaliorneq akisussaaffeqanngitsuliornerussaaq.

Suliniuteqarfiusussatut siunnersuutit:

Imigassamik atuineq annikillisinniarlugu inatsisiliornerne ilaasinnaasut:

- Suliniuteqarneq 1:** Imigassamik tuniniaanermi sassaallernermilu kinaassutsimik uppersaasiisoqartarnissaanik piumasaqaat
- Suliniuteqarneq 2:** Sulisut imigassamik tuniniaasut sassaallertullu akisussaassuseqartumik sassaallersinnaanermut/tuniniaasinnaanermut kiisalu imigassaq pillugu inatsimmik ilisimasaqarnermut uppersaasatitut allagartalerneqartalissapput
- Suliniuteqarneq 3:** Imigassap pissarsiarineqarsinnaanera – piffissaq sumiiffiillu eqqarsaatigalugit imigassamik tuniniaanermut periarfissanik killilersuineq
- Suliniuteqarneq 4:** Akit qaffasissusissaannik aalajangersaaneq
- Suliniuteqarneq 5:** Imigassap ussassaarutigineqarneranik inerteqquteqarneq, inuusuttut imigassaq pillugu ilisimasaannik kiisalu pissusilersornerinik pitsaanngitsup tunngaanut sunniinissaq pinaveersaarniarlugu

- Suliniuteqarnek 6:** Imigassamik tuniniaanermi sassaallernmilu qassinik ukiulinnik pisisitsisoqarnersinnaanerata erseqqissumik allagarsionneqarsimanissaa – 18-inik ukioqarnek
- Suliniuteqarnek 7:** Inuit imigassamik tuniniaasut sassaallertullu qassinik ukioqarnissaat eqqarsaatigalugu sukaterineq
- Suliniuteqarnek 8:** Inuusuttunut 18-it inorlugit ukiulinnut imigassamik tuniniaasut sassaallertullu pineqatissinneqartarnerannik sukaterineq
- Suliniuteqarnek 9:** Sumiiffinni imigassamik sassaallerfiusuni matulerisut ilinniagaqarsimanissaannik piumasaqaat
- Suliniuteqarnek 10:** Imigassamik tuniniaasinnaanermut sassaallersinnaanermullu akuersissutinik tunniussinermi akiliutinik aalajangersaaneq
- Suliniuteqarnek 11:** Kommunit imigassamik tuniniaasinnaanermut sassaallersinnaanermullu akuersissutinik tunniussinerannut atatillugu kommuninut tunaartarisassat/ilitsersuut. Matumani akuersissutit qanoq ilusilerneqarnissaannik siunnersuut pineqaatissiissutaasinnaasunillu erseqqissaaneq kiisalu imigassaq pillugu periaatsip imigassamik sassaallernermi aamma inunnut aalakoortunut qanoq pissusilersortarnek pillugu tunaartarisassanik imaqartup suliarineqarnissaannik piumasaqaat ilanngullugit eqqarsaatigalugit
- Suliniuteqarnek 12:** Imigassamik tuniniaasinnaanermut sassaallersinnaanermullu akuersissutit pillugit Namminersornerullutik Oqartussat nalunaarutaannik nr. 4-mik, 29.maj 1992-imeersumik nutarterineq
- Suliniuteqarnek 13:** Atornerluisunik katsorsaasaneq pillugu inatsit
- Suliniuteqarnek 14:** Imigassamik tuniniaasinnaanermut sassaallersinnaanermullu akuersissutinik killilersuineq – pinaveersaartitsineq pillugu siunnersuisoqatigiinni sulisut peqataatinneqarnerat, taamaalillutik taakku imigassaq eqqarsaatigalugu pinaveersaartitsinermik unnuakkullu inuunermi isumannaatsuunermik siunertaqalersillugit
- Suliniuteqarnek 15:** Inatsisiliortoqassaaq imigassamik atornerluisunik katsorsaanissamik pisortat neqeroorutaanik sinaakkusiisumik aamma kikkut pisortat ingerlataanni

atornerluisunik katsorsaasutut sulisinnaaneranni ilinniagaqarsimassutsikkut pitsaassuseqarnissamik, naliliisarnerup pitsaassuseqartitsinermillu qulakkeerinninnerup qanoq isumagineqarnissaanik piumasaaqateqarfiusumik

Suliniuteqarneq 16: Inatsisip allannguutai pillugit paasisitsiniaanermik suliaqarnerup aallartisarneqarnera

Suliniuteqarneq 17: Aalakoorniluni biilertarneq aallu imigassamik promilleni qanoq amerlatigisumik akornissaa inatsimmi aalajangersaavigineqassapput, tassami inuusuttut imigassallu akuuffigisaanni aqqusinikkut angallanermi ajutoornerit amerlavallaat pisarmata.

Piviusunngortitsineq, nakkutilliineq naliliinerlu

Suliniutit pillugit aalajangiinerit suliniutinillu aallartisaanerit Namminersorlutik Oqartussani Pinaveersaartitsinermi Qitiusumik Ataatsimiititaliamit (PQA-mi) tulleriinnilersorneqarlutillu ataqatigiissaarneqartassapput, Naalakkersuisoqarfiillu assigiinngitsut Ataatsimiititaliami tassani sinniisoqartinneqassallutik. Suliniutit aningaasaqarnikkut killissarititaasut sukkulluunniit aalajangersarneqarsimasut iluanniitneqassapput, killissarititaasullu taakku Aningaasanut Inatsimmi aalajangersarneqartassapput. Suliniutit aallartisarneqarnissaanik aalajangiineri suliasaqaarfiit assigiinngitsut killingi pitarlugit suleqatigiissitaliamik pilersitsoqartassaaq, taassumalu suliasarissallugu suliniutinik pilersaaruseriorfiginninneq piviusunngortitsinerlu. Ingerlatat tamarmik immikkut allaaserineqarneri suliarineqartassapput.

Nakkutilliineq ukiut sisamakkaarlugit pisassaaq, innuttaasunik misissuinikkut aamma Health Behaviour in SchoolAged Children (HBSC) atorlugu misissuinikkut kiisalu ukiumoortumik paasissutissat imigassap aalakoornartup akuitsup eqqunneqartarnera, politiit statistikkianni imigassartorsimalluni angallannermut inatsimmik unioqquitsinerit.

Suliniutinik naliliiviginninneq misissuinerit kisitsisitigullu paasissutissat makku tunngavigalugit pisassaaq:

- Imigassamik eqqussuinerup appariarnera (Kalaallit Nunaanni Naatsorsueqqissaartarfik)
- Angerlarsimaffinni eqqissiviilliornerit meeqqat akuuffigisaasa ikileriarnerat (Politiit kisitsisaataat)
- Aalakoortut ikileriarnerat (Politiit kisitsisaataat)
- Meeqqat aalakoorsimasut ikileriarnerat (HBSC)
- Imigassartoqqaarnermi ukioqqortusiartorneq (HBSC)
- Aalakuulipallanniarlutik/aalakoorniaannarlutik imertartut ikileriarnerat (Innuttaasunik misissuineq)

- Ineqarnertussat amerlassusissaattut kaammattuutigisanik inuit qaangiineq ajortut amerleriarnerat (Innuttaasunik misissuineq)

Atuakkat najoqqutarineqartut:

Inuuneritta II: Naalakkersuisuts strategier og målsætninger for folkesundheden 2013-2019

Departementet for Sundhed, EM2012

Birgit Niclasen & Peter Bjerregaard: Folkesundhed blandt skolebørn – Resultater fra HBSC Greenland undersøgelsen 2010

Departementet for Sundhed, Statens Institut for Folkesundhed

Cecilia Petrine Pedersen & Peter Bjerregaard: Det svære ungdomsliv, Unges Trivsel i Grønland 2011 – En undersøgelse om de ældste folkeskoleelever

Departementet for Sundhed, Redegørelse omkring fremtidige alkoholbehandlingstilbud, Departementet for Sundhed 2012

Spørg til alkoholvaner – diagnostik og behandling af alkoholproblemer. Copyright Sundhedsstyrelsen og DSAM, 2010, 1- udgave, 1. oplag, 2010

Bjerregaard P. Dahl-Pedersen IK. Befolkningsundersøgelsen i Grønland 2005-2007. Levevilkår, livsstil og helbred, Copenhagen 2008, SIF's Grønlandsskrifter nr. 18

WHO, Håndbog i alkoholpolitik og –forebyggelse, World Health Organisation, 2009, Alkoholpolitisk Landsråd, 2010

Hvidbog for samarbejdsaftale mellem Selvstyret og kommunerne, BDO, nov. 2013

http://www.paarisa.gl/media/18453/projektbeskrivelse_tidlig_indsats_dk.pdf

http://paarisa.gl/media/18450/midtvejsevaluering_2010_tidlig_indsats.pdf

http://www.sst.dk/publ/Publ2007/cff/Alkohol_graviditet/Alk_grav.pdf

http://www.sum.dk/Aktuelt/Publikationer/Publikationer/offentlige_indsats_alkohol2002/HTML.aspx

<http://www.dialogmodvold.dk/Behandling/Teori/tabid/2150/Default.aspx>

<https://www.politi.dk/NR/rdonlyres/23B43071-A1B3-483A-B0E3-52163AB0993B/0/Årsstatistik2011.pdf>

http://www.sum.dk/Aktuelt/Publikationer/Publikationer/offentlige_indsats_alkohol2002/Kap5.aspx

[http://www.si-folkesundhed.dk/upload/erfaringer_med_kort_alkoholintervention_\(f%C3%A6rdig\).pdf](http://www.si-folkesundhed.dk/upload/erfaringer_med_kort_alkoholintervention_(f%C3%A6rdig).pdf)

http://www.sfi.dk/resum%C3%A9_b%C3%B8rn_i_gr%C3%B8nland_en_kortl%C3%A6gning_af_0-14-%C3%A5rige_b%C3%B8rns_og_familiers_trivsel-6589.aspx

http://dk.nanog.gl/sitecore/content/Websites/nanog/Emner/Landsstyre/Departementer/Departement_for_finanser/SkatteVelfaerdsKommissionen/~/_media/CA574B6A094B463D81FF1029EFE82181.ashx